

Pieter A.M. Seuren

PSEUDOCOMPLEMENTEN

Samenvatting

In dit artikel wordt het begrip 'pseudocomplement' (PC) besproken, een begrip dat oorspronkelijk is ontwikkeld in verband met seriële werkwoordconstructies (Seuren 1990), maar dat ook op andere, met name Nederlandse, constructies van toepassing is. Deze laatste staan hier centraal, zij het dat ook vergelijkingsmateriaal uit andere talen, vooral het Engels, wordt aangedragen. Het geheel werpt een nieuw licht op het lexicon, en wel speciaal op de interne semantische en grammaticale structuur en op lexicaliseringsprocessen van complexe predikaten. Binnen het beperkte kader van deze bijdrage is het niet mogelijk uitvoerig op de technische grammaticale details in te gaan. De belangstellende lezer zij voor uitvoeriger commentaar verwezen naar Seuren (1996).

1. Wat is een pseudocomplement?

De argumentstructuur van predikaten is een verre van uitgemaakte zaak. Soms is het duidelijk dat een predikaat intrinsiek complementair is en dus een extra term behoeft. *Bouwen* is complementair in de zin dat je, als je bouwt, iets moet bouwen. Dit predikaat vereist dus op semantische gronden naast een subject ook een direct object. Hetzelfde geldt voor een predikaat als *naam*: een naam moet de naam zijn van iets, anders kan het geen naam zijn. Het adjectief *waard* is eveneens complementair: iets kan niet zo maar "waard" zijn, het moet iets waard zijn. Maar in veel andere gevallen liggen de zaken niet zo helder. Is bij voorbeeld *zitten* complementair? Als ik zit moet ik ergens op zitten, maar maakt dat *zitten* transitief? Niet noodzakelijk, want men kan ook stellen dat de plek waar men zit wordt weergegeven door een plaatsbepaling die betrekking heeft op mijn zitten als geheel. Dan is *op de bank* in een zin als *Ik zat op de bank* eerder een zinsoperator, en liever geen argument van *zitten*. Soms is er een interessante afwisseling tussen beide mogelijkheden. Neem bij voorbeeld de volgende Engelse zinnen:

- (1) a The soldiers went over the bridge in five minutes.
- b The committee went over the bridge in five minutes.

In (1a) wordt *go over* letterlijk, maar in (1b) figuurlijk gebruikt. Parallel hieraan is *over the bridge* in (1a) geen argument, maar in (1b) wel. Dit komt tot uitdrukking in het feit dat (1a) niet en (1b) wel in het passief kan voorkomen:

- (2) a !The bridge was gone over by the soldiers in five minutes.
- b The bridge was gone over by the committee in five minutes.

Hoe dan ook, we willen dit soort netelige kwesties hier verder niet al te gedetailleerd onder de loep nemen, maar verder kijken naar ingebodde S-structuren of S-complementen. Een predikaat als *menen* vereist een object-S-complement omdat men niet kan "menen" zonder iets te menen, en dat iets is per se van propositionele aard. Hetzelfde geldt voor bij voorbeeld *willen* en

durven, die per se een objectterm verlangen en bij voorkeur een van propositionele aard. Intransitief gebruik van deze predikaten is in elk geval sterk gemarkeerd. (Het grafscript van de Italiaanse dichter Giacomo Leopardi luidt dan wel “Volli, volli, tremendamente volli” oftewel “Ik heb gewild, ik heb gewild, ik heb zo enorm gewild”, maar dat is toch een bijzonder geval.)

Waar het hier om gaat is het feit dat bepaalde werkwoorden een extra object-S kunnen krijgen, ook al geeft hun semantiek daartoe geen aanleiding. De werkwoorden *gaan*, *lopen*, *zitten*, *liggen*, *zijn* vragen misschien om een plaats of een richting, maar niet per se om datgene wat gebeurt of zal gebeuren of wat men doet of van plan is te doen terwijl men gaat, loopt, zit, ligt of is. Toch kunnen ze in het Nederlands een object-S krijgen, zoals blijkt uit de wijze waarop de grammatica omgaat met de infinitieven in zinnen als:

- (3) a Jan is gaan vissen.
 b Jan lag te dromen.
 c Jan loopt te klagen.
 d Jan heeft zitten klagen.
 e Jan is vissen.

Zulke “extra” object-S-en hebben steeds een subjectterm die referentieel gebonden is aan, of gecontroleerd wordt door, een argumentterm in de hogere S. In de gevallen (3a-d) is die hogere term steeds de subjectterm *Jan*, die dezelfde referentiële waarde heeft als de subjectterm van de ingebedde “extra” S.

De syntactische verwerking van de “extra” S-structuren is glashelder en verloopt geheel parallel aan die van zinnen met een duidelijk authentieke object-S en een gecontroleerde lagere subjectterm, zoals:

- (4) a Jan wil vissen.
 b Jan durft te klagen.
 c Jan heeft durven klagen.

Hier en daar wordt het partikel *te* al dan niet verplicht ingelast, maar dat komt ook bij de “extra” objectcomplementen voor.

Een “extra” objectcomplement noemen we een *pseudocomplement* (PC). PC's zijn ingebedde S-structuren met een referentieel gecontroleerde subjectterm, die syntactisch verwerkt worden als waren het objectcomplementen, terwijl ze in semantische zin niet als zodanig kunnen worden gekenmerkt. We mogen aannemen dat hun semantische functie in oorsprong er een is of geweest is van begeleidende omstandigheid, doel of gevolg. Maar gaandeweg heeft “verbleking” plaatsgevonden van het oorspronkelijke hoofdwerkwoord, waardoor dat meer als ‘hulpwerkwoord’ is gaan fungeren en het PC het centrale deel van de mededeling is gaan dragen. Zulke processen komen in veel talen voor, zij het niet altijd op dezelfde manier. Men ziet soms zelfs (bij voorbeeld in het Turks) oorspronkelijke hoofdwerkwoorden zo zeer auxiliair worden dat ze tot de morfologie van het oorspronkelijk ingebedde werkwoord gaan behoren. We beperken ons hier echter hoofdzakelijk tot het Nederlands.

2. Pseudocomplementen bij Nederlandse “verbleekte” werkwoorden

Laten we eerst even stilstaan bij de gevallen (3a-d). Wat hierbij opvalt is dat de van huis uit intransitieve werkwoorden *gaan*, *lopen*, *zitten*, *liggen* een flink stuk van hun letterlijke beteke-

nis verloren hebben en een zogenaamde “verbleekte” betekenis hebben aangenomen, die nauwelijks meer inhoudt dan dat het subject bezig is te doen wat in het PC wordt weergegeven, ook al is het zit-, lig- of loopelement op de achtergrond nog wel enigszins aanwezig. Het werkwoord *gaan* is ook enigszins verbleekt wanneer het met een PC wordt geconstrueerd: het houdt niet meer per se in dat het subject zich ook letterlijk beweegt, maar kan zich beperken tot de implicatie dat het subject dadelijk zal doen wat in het PC wordt weergegeven.

Overigens wordt *gaan* ook gebruikt wanneer alleen gezegd wordt dat wat in de ingebede S wordt weergegeven staat te gebeuren, zonder dat er een bedoeling of plan van het subject wordt geïmpliceerd, zoals in zin (5a):

- (5) a De wond ging bloeden.
 b $s[\text{de wond bloeden}] \text{ gaan} \quad \text{PR} \rightarrow \text{de wond}_{\text{VP}}[\text{v}[\text{gaan-bloeden}]]$

Voor zulke gevallen lijkt het aan te raden een semantische structuur aan te nemen waarin geen PC optreedt maar een subject-S, waarvan het predikaat via Predicate Raising (PR) met het hogere werkwoord *gaan* in een V-cluster wordt verbonden, zoals in (5b). De behandeling van (6a) is anders, althans in de meest voor de hand liggende lezing waarin Jan zelf besluit te gaan vissen. In (6a) nemen we een PC aan met een subjectterm die door het hogere subject wordt gecontroleerd (via de x), zodat automatisch Subject-Deletie (SD) optreedt en de ingebede PC-S een VP wordt (zie Seuren 1996 voor uitgebreide bespreking). Hierna wordt PR weer toegepast, zodat het eindresultaat structureel identiek is aan (5b):

- (6) a Jan gaat vissen.
 b $\text{Jan}_x \text{ gaan}_{\text{PC-S}}[x \text{ vissen}] \quad \text{SD} \rightarrow \text{Jan}_{\text{VP}}[\text{v}[\text{vissen}]] \quad \text{PR} \rightarrow \text{Jan}_{\text{VP}}[\text{v}[\text{gaan-vissen}]]$

Deze analyse houdt in dat aan het predikaat *gaan* drie mogelijke argumentstructuren worden toegekend, één als gewoon intransitief werkwoord, één met een mogelijk PC, waarvan de subjectterm dan door het hogere subject wordt gecontroleerd, en één met een subject-S.

De veel voorkomende alternantie tussen controle door een hogere term en een pure subject- of object-S staat bekend als die tussen ‘Raising’ en ‘Control’. Ze komt bij voorbeeld voor bij het werkwoord *beginnen* (Perlmutter 1970) en ook bij het Franse *laisser*, dat in de Control-lezing PR als optionele, en in Raising-gevallen als verplichte regel heeft. Dit verklaart de ambiguïteit van (7a) en de eenduidige Control-lezing van (7b) (de observatie is van Nicolas Ruwet):

- (7) a Laissez tomber l’arme.
 b Laissez l’arme tomber.

Hetzelfde treedt op bij het Nederlandse werkwoord *helpen* (Seuren 1986):

- (8) a Ik heb Jan helpen failliet gaan.
 b Ik heb Jan geholpen failliet te gaan.

In de Control-lezing is PR optioneel, maar in de Raising-constructie verplicht. Wanneer er dus geen PR heeft plaatsgevonden, zoals in (8b), dan kan dat alleen de Control-lezing zijn. En inderdaad kan (8b) alleen betekenen dat de spreker Jan heeft bijgestaan bij het bewerkstelligen

van Jans eigen faillissement. (8a) is daarentegen ambigu tussen de lezing van (8b) en die waarin de spreker met anderen heeft samengespannen om Jans faillissement teweeg te brengen.

In deze context is het dus niet al te boud om te veronderstellen dat het werkwoord *gaan* in een Control- én in een Raising-constructie kan worden gebruikt. In de Control-constructie controleert de hogere subjectterm de lagere, en is er sprake van een pseudocomplement-S in objectpositie. De lagere subjectterm wordt gedeleerd via verplichte SD, waarna PR de beide predikaten verenigt. In de Raising-constructie wordt alleen de lagere V aan de hogere V gehecht via PR (niet via Subject Raising, zoals in het Engels!). Dit geeft tegelijk een verantwoording voor zinnen als (9a), gegenereerd uit een onderliggend (9b):

- (9) a Jan is wezen zwemmen.
 b $s[\text{Jan zwemmen}] \text{wezen}_{\{\text{perfectum}\}} \quad \text{PR} \rightarrow \text{Jan}_{\text{VP}}[\text{V}[\text{wezen}_{\{\text{perfectum}\}}\text{-zwemmen}]]$

Bij dit werkwoord *wezen* (de infinitivus-pro-participio is *wezen*, maar het verdere paradigma is dat van *zijn*; de normale infinitief komt niet voor) treffen we een subject-S aan, waarvan de V via PR aan het hogere *wezen* wordt aangehecht. Parallele gevallen worden aangetroffen bij werkwoorden als *staan*, *beloven*, *dreigen*, als in (10a-c), gegenereerd uit (11a-c):

- (10) a Dit staat te gebeuren.
 b Dat belooft mooi te worden.
 c De omelet dreigt in te zakken.
 (11) a $s[\text{dit gebeuren}] \text{staan} \quad \text{PR} \rightarrow \text{dit}_{\text{VP}}[\text{V}[\text{staan-te gebeuren}]]$
 b $s[\text{dat mooi worden}] \text{beloven} \quad \text{PR} \rightarrow \text{dat}_{\text{mooi}} \text{VP}[\text{V}[\text{beloven-te worden}]]$
 c $s[\text{de omelet inzakken}] \text{dreigen} \quad \text{PR} \rightarrow \text{de}_{\text{omelet}} \text{VP}[\text{V}[\text{dreigen-in te zakken}]]$

In zulke gevallen is dus geen sprake van een PC.

3. Andersoortige pseudocomplementen in het Nederlands

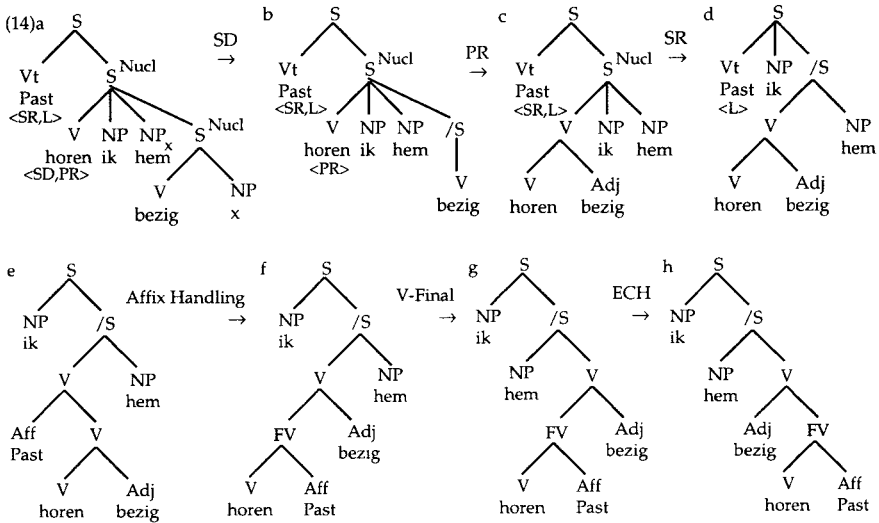
Laten we nu kijken naar de volgende bijzinnen:

- (12) a ... dat Jozef de straat schoon veegde.
 b ... dat Jozef de kruimels van de tafel veegde.
 c ... dat Jozef de was buiten hing.
 d ... dat Jozef haar wegkeek.
 e ... dat Jozef haar de oren van het hoofd at.

In (12a-e) hebben de bepalingen *schoon*, *van de tafel*, *buiten*, *weg* en *van het hoofd* een resultatieve betekenis, hetgeen al doet denken aan PC's, wanneer men tenminste bereid is om, zoals hier wordt aangenomen, predikatieve complementen als *schoon* etc. op een onderliggend semantisch niveau te analyseren als ingebedde S-structuren met een nul-copula. De oppervlaktestructuur van deze zinnen lijkt identiek aan die van (13a,b):

- (13) a ... dat ik hem bezig hoorde. (=ik hoorde hem_x s[x <was> bezig])
 b ... dat ik hem buiten zag. (=ik zag hem_x s[x <is> buiten])

waar sprake is van “echte” objectcomplementatie (dat wil zeggen een ingebede S als direct object van het werkwoord), samen met referentiële subjectcontrole. Wat hier wordt betoogd is dat ook de syntactische afleiding geheel parallel verloopt. De afleiding van bij voorbeeld (13a) uit de semantische analyse (SA) (14a) is onprobleematisch en verloopt, in termen van Semantische Syntaxis (Seuren 1996), in hoofdzaak als volgt:

Dit vereist uiteraard enig commentaar, zij het dat dit hier beknopt moet blijven. De SA (14a), die in beginsel is opgebouwd volgens de door Bertrand Russell ontworpen syntaxis van de moderne Predikaten calculus, bevat het tempuspredikaat *Past* en de nucleaire argument-S_s[horen-ik-hem_s[bezig-x]]. Deze laatste bevat dus zelf weer een ingebede object-S_s[bezig-x]. Het predikaat *horen* induceert eerst SD (Subject-Deletie), hetgeen resulteert in (14b). Dan volgt PR (Predicate Raising), wat (14c) oplevert. Het categorielabel “V” van *bezig* wordt hierbij vervangen door het oppervlakte-label “Adj”. De volgende cyclische regel is SR (Subject Raising), geïnduceerd door *Past*, met als resultaat (14d): het subject van S^{Nucl} wordt eruit gelicht en in de positie van de eigen S^{Nucl} geplaatst, die één positie naar rechts opschuift en gedegradereerd wordt tot “/S” (=VP). Vervolgens wordt *Past* gelowerd op de rechtsvertakkende V-cluster en gehercategoriseerd als “Aff”. We hebben nu, in (14e), de gewenste NP-VP-structuur. Van nu af gelden alleen de postcyclische regels. De eerste die wordt toegepast is Affix Handling, die ervoor zorgt dat het Affix *Past* rechts wordt aangehecht aan *v*[horen], onder de moederknoop “VF” (Verbum Finitum). Dan wordt, omdat het een bijzin betreft, de hele V-cluster naar uiterst rechts verschoven via V-Final, en tenslotte zorgt ECH (Eind Cluster Herschikking) ervoor dat *Adj*[bezig] over de V wordt heengetild en links aangehecht, met als resultaat (14h).

De regel ECH (Seuren 1996:251) behandelt in V-clusters ingebede adjektieven en partikels op zo’n manier dat ze door de hele V-cluster heen kunnen springen, met een voorkeur voor helemaal bovenaan of helemaal onderaan, als ze maar niet uiterst rechts blijven staan. Zo hebben we:

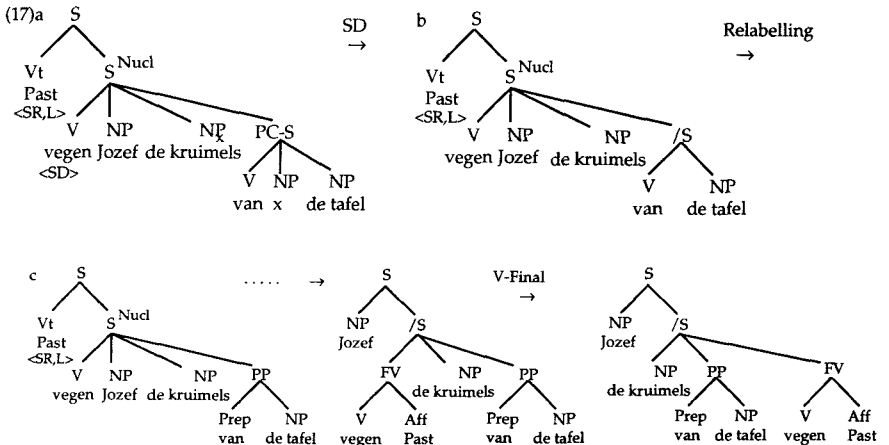
- (15) a *... dat ik de deur had willen laten verven *groen*.
 b ... dat ik de deur had willen laten *groen* verven.
 c ?... dat ik de deur had willen *groen* laten verven.
 d ?... dat ik de deur had *groen* willen laten verven.
 e ... dat ik de deur *groen* had willen laten verven.

Dezelfde mogelijkheden bestaan voor het partikel *op* in bij voorbeeld ... *dat ik de soep had willen laten opdienen*. Voorzover bekend is ECH uniek voor het Nederlands. Het Duits kent hem in elk geval niet.

Wanneer PP's eveneens via ECH behandeld zouden worden, dan zou gelden dat ze helemaal bovenaan de V-cluster moeten komen te staan, althans in het ABN – het Vlaams denkt daar anders over:

- (16) a *... dat Jozef de kruimels had willen laten *van de tafel* vegen.
 b *... dat Jozef de kruimels had willen *van de tafel* laten vegen.
 c *... dat Jozef de kruimels had *van de tafel* willen laten vegen.
 d ... dat Jozef de kruimels *van de tafel* had willen laten vegen.

Maar misschien is het beter om predikaten die de vorm hebben van een PP, zoals *van de tafel*, niet via PR te behandelen en eenvoudig te laten staan. De behandeling van (12b) is dan als volgt:

De /S(=VP) *van de tafel* in (17b) wordt gecategoriseerd als PP, en v [van] wordt $_{\text{Prep}}$ [van], als automatisch gevolg van relabelling van knopen op het eind van elke cyclus.

Een aparte procedure is nodig om te bepalen wanneer een predikaat SD en/of PR krijgt. Voor SD is dit eenvoudig: wanneer er in een boomstructuur sprake is van referentiële controle met betrekking tot het subject van een ingebedde S, is SD verplicht. Dit is dus een structuurgeïnduceerde, en geen lexicaal geïnduceerde regel. Voor PR nemen we aan dat deze regel automatisch wordt toegepast wanneer er een PC optreedt met een predikaat dat wordt gecategoriseerd als V, Adj of Part, maar niet als Prep. Ook deze regel is dus, althans voor een deel,

structuurgeïnduceerd. Lexicale inductie kan bij PR niet worden uitgesloten, aangezien er te veel gevallen zijn, zoals bij *proberen*, waarbij de regel, kennelijk op grond van lexicale inductie, optioneel toepasbaar is.

Het is inmiddels duidelijk dat hier wordt beargumenteerd dat (bij)zinnen als (12a-e) beschouwd worden als opgebouwd met behulp van een PC, en dat ze precies zo behandeld worden als (13a,b), die geen PC hebben maar “echte” objectcomplementen, dus volgens de procedure getoond in (14). En dit is precies de centrale stelling van deze bijdrage. Hiermee zijn echter lang niet alle vragen beantwoord. Om te beginnen willen we opmerken dat de hier geschetste PC-constructie gemakkelijk leidt tot vaste, idiomatische uitdrukkingen, zoals in (12 d,e). Wellicht ligt hier ook een historische verklaring voor de zeer talrijke gevallen van werkwoorden die met een prepositioneel partikel zijn samengesteld, zoals *aannemen*, *opvatten*, *aankijken*, etc. Hun oppervlaktestructuur is in elk geval identiek aan de besproken PC-gevallen, compleet met ECH. De PC-analyse werpt ook misschien wel een nieuw licht op het partikel *op* zoals gebruikt in bij voorbeeld:

- (18)a De wijn is op.
 b Jozef heeft al twee borrels op.
 c Jozef heeft een hoed op.

Hoe functioneert het werkwoord *hebben* in (18b,c)? Is daar een PC-analyse van toepassing, hetzij in synchrone termen van het moderne ABN, hetzij in historische zin? We zullen hier niet proberen deze en dergelijke vragen te beantwoorden. Het zal een Klooster vergen, met zijn minutieuze aandacht voor ogenschijnlijk kleine maar in feite zeer belangrijke details, om dit soort vragen nader tot een oplossing te brengen. ·

Bibliografie

- Perlmutter, D.M. (1970). The two verbs *begin*. In: R. Jacobs & P. Rosenbaum (red.). *Readings in English Transformational Grammar*. Boston: Ginn & Co., 107-119.
- Seuren, P.A.M. (1986). Helpen en helpen is twee. *Glott* 9, 110-117.
- Seuren, P.A.M. (1990). Serial verb constructions. In: B.D. Joseph & A.M. Zwicky (red.). *When Verbs Collide: Papers from the 1990 Ohio State Mini-Conference on Serial Verbs*. Working Papers in Linguistics, 39. The Ohio State University Department of Linguistics, Dec. 1990, 14-33.
- Seuren, P.A.M. (1996). *Semantic Syntax*. Oxford: Blackwell.